

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.
Ефективна економіка. 2024. № 6.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.6.23>

УДК 352.071.55/.6

С. К. Бази́ка,
к. держ.упр., голова Наглядової ради,
Державний університет інтелектуальних технологій і зв'язку
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-2081-1222>

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ МІЖ ТЕРИТОРІАЛЬНИМИ ГРОМАДАМИ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

S. Bazyka,
PhD in Public Administration, The Chairman of the Supervisory Board,
State University of Intelligent Technologies and Telecommunications

ORGANIZATIONAL AND LEGAL FRAMEWORKS OF INTERACTION BETWEEN TERRITORIAL COMMUNITIES IN CONDITIONS OF DECENTRALIZATION

У статті проаналізовано правові аспекти взаємодії територіальних громад в умовах децентралізації. Автором розглянута взаємодія як управлінська категорія, що характеризується наступними рисами: формально виникає між рівними суб'єктами з метою реалізації ними спільних завдань зі спільними зусиллями; предметом виступає взаємне узгодження координація та поєднання ресурсної складової за для спільної реалізації заходів різного характеру; базується на правовідносинах, що спрямовані на досягнення спільного результату їх суб'єктів. Зазначено що взаємодія територіальних громад - це сучасний

формат відносин політики влади місцевого та регіонального розвитку в Україні, яка протягом останнього часу набула нових форм. В основній частині статті показано що зміст взаємодії виявляється у тому, що громади на засадах договору об'єднують зусилля і ресурси для вирішення існуючих проблем розвитку. Кінцевою метою співпраці має бути поліпшення якості життя членів громади.

Наголошено що шляхи реалізації взаємодії передбачають делегування повноважень щодо виконання завдань іншому суб'єкту співробітництва з передачею частини ресурсів які використовуються зазвичай, якщо один суб'єкт співробітництва може надати послугу, але не має на це права та / або необхідних ресурсів і навпаки коли інший суб'єкт не має змоги надавати такої послуги, проте володіє ресурсами, які має можливість передати та правом на її надання, яке має змогу делегувати іншому суб'єкту. Зроблено висновки про те що актуальними питаннями щодо налагодження та підвищення ефективності в сфері взаємодії та співробітництва є різні варіанти форм співробітництва за наступними напрямками: бюджет і фінанси; соціальний захист населення; житлово-комунальне господарство; інфраструктура та інші сфери. Також актуальними залишаються питання забезпечення кадрами; поінформованість суб'єктів прийняття публічно-управлінських рішень в територіальній громаді; розуміння посадовими особами місцевого самоврядування процедури укладання договорів про співробітництво територіальних громад; наявність мінімально достатніх фінансових, матеріальних та інфраструктурних ресурсів для започаткування співробітництва тощо.

The article analyzes the legal aspects of the interaction of territorial communities in the conditions of decentralization. The author considered interaction as a management category characterized by the following features: it formally arises between equal subjects in order to implement joint tasks with joint efforts; the subject is mutual agreement, coordination and combination of the resource component for the joint implementation of various activities; is based on legal relations aimed at achieving a joint result of their subjects. It is noted that the interaction of territorial communities is a modern format of relations of local and regional development policy

in Ukraine, which has recently acquired new forms. In the main part of the article, it is shown that the content of interaction is revealed in the fact that communities on the basis of a contract combine efforts and resources to solve existing development problems. The ultimate goal of cooperation should be to improve the quality of life of community members.

It is emphasized that the ways of implementing cooperation involve the delegation of powers to perform tasks to another subject of cooperation with the transfer of part of the resources that are usually used, if one subject of cooperation can provide a service, but does not have the right and / or the necessary resources to do so, and vice versa when another sub the entity cannot provide such a service, but it has resources that it can transfer and the right to provide it, which it can delegate to another entity. Conclusions have been made that the urgent issues of establishing and increasing efficiency in the sphere of interaction and cooperation are various forms of cooperation in the following areas: budget and finance; social protection of the population; utilities; infrastructure and other areas. Also, the issue of staffing remains relevant; awareness of subjects making public-management decisions in the territorial community; understanding by local self-government officials of the procedure for concluding agreements on the cooperation of territorial communities; availability of minimally sufficient financial, material and infrastructural resources for starting cooperation, etc.

Ключові слова: територіальна громада, взаємодія, співпраця, міжмуніципальне співробітництво, децентралізація.

Keywords: territorial community, interaction, cooperation, inter-municipal cooperation, decentralization.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

Реформа децентралізації дала старт новим територіальним перетворенням на мапі України в результаті чого гостро постало питання щодо співробітництва новоутворених територіальних громад. З часу набуття чинності Закону України

«Про співробітництво територіальних громад» територіальні громади отримали нові нормативно визначені інструменти для об'єднання наявних ресурсів з метою вирішення існуючих нагальних проблем, економії бюджетних коштів, утворення спільних комунальних установ, органів і служб та реалізація спільних проєктів.

Практичне запровадження положень цього закону засвідчує те, що на сьогоднішній день велика кількість проблем місцевого рівня вирішується через механізм спільного фінансування, створення різних спільних проєктів, все це відбувається у процесі добровільного об'єднання територіальних громад, та запровадження взаємодії, що виступає результативним інструментом розвитку територій, покращення рівня їх спроможності.

Беззаперечно, Закон України «Про взаємодію територіальних громад» ще довгий час буде відігравати активну роль у поступальному регулюванні економічних, соціальних та організаційних відносин учасників співробітництва, тим самим сприяючи реалізації дієвого формату співпраці «міжмуніципального співробітництва» тим самим забезпечивши більш ефективну взаємодію між органами місцевого самоврядування та громадянами у питанні надання якісних, сучасних послуг мешканцям громади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питаннями співробітництва та взаємодії територіальних громад та розвитку територій переймалися як вітчизняні так і зарубіжні вчені. Зокрема вітчизняні: О. Батанов, І. Бутко, М. Воронов, Т. Крушельницька, Н. Корнієнко, В. Погоріло, О. Рубчак, С. Серьогін, С. Саханенко, О. Фрицький, зарубіжні: Р. Беннет, Г. Марку, Дж. Лафлін, Г. Пітере, Дж. Райт та інші.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). є дослідження організаційно-правового механізму розвитку взаємодії територіальних громад в умовах децентралізації, та пропозицій щодо підвищення ефективності організаційних засад міжмуніципального співробітництва.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Наука публічне управління розглядає взаємодію як сталу співпрацю у розв'язанні важливих повсякденних завдань. Взаємодія органів державної влади різних рівнів зумовлена реалізацією функцій держави та скерована на створення

та запровадження довгострокових планів та програм соціально – економічного розвитку країни; концентрація зусиль з метою виконання важливих завдань для потреб населення регіону; створення належних умов для кардинальної перебудови господарських структур на місцевому рівні.

Слушна думка науковців, що взаємодія це збудований на демократичних принципах, взаємний погоджений у часі, місці та змісті зв'язок як мінімум між двома суб'єктами, та передбачає диференціацію їхніх завдань та функцій з метою отримання запланованого результату.

Тобто можемо розглядати взаємодію як управлінську категорію, що характеризується наступними рисами: формально виникає між рівними суб'єктами з метою реалізації ними спільних завдань зі спільними зусиллями; предметом виступає взаємне узгодження координація та поєднання ресурсної складової за для спільної реалізації заходів різного характеру; базується на правовідносинах, що спрямовані на досягнення спільного результату їх суб'єктів.

Взаємодія територіальних громад - це сучасний формат відносин політики влади місцевого та регіонального розвитку в Україні, яка протягом останнього часу набула нових форм. Така ситуація спричинена тим, що місцева влада має намір у такому форматі знаходити нові підходи та напрями вирішення різнопланових проблем, які як показує практика можливо вирішити саме в форматі взаємодії територіальних громад. Взаємодія на нашу думку має дуже великі перспективи стати потужним інструментарієм у питаннях забезпечення сталого розвитку як великих так і малих територіальних громад.

Згідно з чинним законодавством, взаємодія територіальних громад визначається як відносини між двома або більше громадами, які здійснюються на договірній основі у визначених законом формах з метою забезпечення соціально-економічного та культурного розвитку територій, підвищення якості надання послуг населенню, а також ефективного виконання органами місцевого самоврядування їхніх законних повноважень на основі спільних інтересів та цілей» [6].

Світовий досвід засвідчує, що «територіальні громади зазвичай ніколи не є абсолютно достатніми, незалежно від того, великі вони чи малі. Це означає, що

взаємодія є відповідною та інноваційною формою діяльності для переважної більшості громад. Взаємодія може сприяти не лише успішному вирішенню наслідків нераціональної реалізації самоврядних функцій та неефективного використання наявних у територіальних громадах ресурсів, але й недосконалої організації територіальної влади» [1].

Чинним законодавчим актом «Про співробітництво територіальних громад» передбачено чотири напрями реалізації взаємодії у форматі співробітництва, що зазначені на рис. 1. [6].

Рис. 1. Напрями співробітництва територіальних громад

Джерело: систематизовано автором на підставі: [6].

Зміст взаємодії виявляється у тому, що «територіальні громади на основі договору об'єднують зусилля та ресурси для вирішення існуючих проблем розвитку. Кінцевою метою співпраці має бути поліпшення якості життя членів громади. Взаємодія характерна для децентралізованої адміністративної територіальної системи управління, суть якої полягає в тому, що чим вищий рівень автономії громади, тим більше у неї є можливостей співпрацювати з іншими стейкхолдерами» [5]. Науковці висловлюють різні бачення щодо трактування напрямів, методів та форм взаємодії місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування.

Об'єднані громади, співпрацюючи між собою, відповідно до Закону України «Про співробітництво територіальних громад» мають дотримуватись наступних основних принципів: «законності, добровільності, взаємної вигоди, прозорості та відкритості, рівноправності учасників, взаємної відповідальності суб'єктів співробітництва за їх результати» [6].

Так стаття 3 Закону України «Про співробітництво територіальних громад» зазначає, що суб'єктами співробітництва є територіальні громади сіл, селищ, міст які реалізують співробітництво через сільські, селищні, міські ради. Частина два статті 3 Закону України «Про співробітництво територіальних громад» закріпила припис, за яким співробітництво реалізується у напрямку спільних інтересів територіальних громад у межах повноважень відповідних самоврядних органів, якщо інше не передбачене законом. З цього можна зробити висновок, що побудова цієї норми реалізована таким чином, що містить головну ознаку інтересів громад та обсяг повноважень в рамках яких буде здійснюватись співробітництво.

Головною ознакою реалізації співробітництва є наявність спільної зацікавленості суб'єктів співробітництва. Потреба у наявності спільних інтересів суб'єктів співробітництва є практичним втіленням принципів такого співробітництва зокрема таких як взаємовигідність та рівноправність його учасників. На ряду з цим спільна зацікавленість громад – суб'єктів співробітництва мають будуватися в рамках повноважень відповідних самоврядних органів якщо інше передбачено законом.

Співпраця складається з низки етапів, що мають свої особливості. (рис.2).

Рис. 2. Етапи співробітництва між територіальними громадами

Джерело: побудовано автором

Взаємодія територіальних громад є зручним та ефективним інструментом для покращення якості наданих послуг, вдосконалення діяльності органів місцевого самоврядування та виступає як «перехідна форма» в процесі реформування місцевих органів влади та здійснення територіальної реформи в Україні.

Зважаючи на дефіцит бюджету, територіальні громади часто «приймають рішення щодо співпраці переважно з економічних причин» [18]. Зокрема, в малих громадах часто виникають проблеми зі здатністю надавати певні послуги через недостатність фінансових, кадрових та матеріальних ресурсів. Об'єднання

наявних ресурсів громад дозволяє знаходити більш ефективні підходи до вирішення ряду проблем, залучаючи спільні зусилля, знання та досвід.

Реалізація спільної мети із залученням ресурсів громад може стосуватися як однієї, так і багатьох сфер та галузей, що перебувають у віданні місцевих органів влади. Співробітництво територіальних громад у сфері спільних завдань та інтересів визначається повноваженнями, закріпленими у Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» [7]. До них зокрема належать:

- соціальний, економічний та культурний розвиток, облік та планування;
- питання бюджету фінансів і ціноутворення;
- комунальна власність та управління нею;
- сфера ЖКГ, обслуговування на рівні побутового, торгівельного громадського харчування, транспорт і зв'язок;
- будівництво;
- питання охорони здоров'я, освіти, культури, фізкультури та спорту;
- регулювання земельних відносин та охорона навколишнього природного середовища;
- соціальний захист громадян;
- сприяння реалізації законності та правопорядку, охорони прав, свобод та законних інтересів населення громад.

Відомо, що взаємодія вимагає низку зусиль фінансового характеру та колективного використання учасниками взаємодії таких ресурсів, як земля, обладнання, будівлі і споруди, кадри, техніка та транспортні засоби. Доречно зауважити, про те що «взаємодія є виявом свідомого рішення, а не обов'язковим виконанням законодавчих приписів. Договір про взаємодію є добровільним актом зацікавлених сторін, оскільки ніхто не може бути примушений до його укладення. Укладання договору про співпрацю має стратегічний напрямок, оскільки розраховане на певний період часу або без визначення дати завершення терміну його дії» [8].

Під користю від співробітництва територіальних громад можемо розуміти такий стан при якому всі характеристики, у тому числі кількісні та якісні у кінцевому додатку сприяють забезпеченню ефективному та результативному

розв'язанню актуальних проблем у житті громад та необхідних заходів щодо доцільності їх реалізації.

Різні види відносин які включають: фінансові, бюджетні, організаційні, та інші форми відносин між територіальними громадами з метою їх добровільного об'єднання визначає Закон України «Про співробітництво територіальних громад», ухвалений Верховною Радою України 17 червня 2014 року [6].

Вищезгаданий закон чітко унормував засади державної підтримки такого об'єднання, що «гарантує незмінність статусу населених пунктів сільської чи міської місцевості тощо» [6].

Стаття 4 частина 1 Закону України «Про співробітництво територіальних громад» зафіксувала п'ять форм співробітництва територіальних громад» [6].
(рис. 3.)

Рис. 3. Форми співробітництва територіальних громад

Джерело: систематизовано автором на підставі: [6]

Взаємодія територіальних громад яка реалізується через делегування повноважень щодо виконання завдань іншому суб'єкту співробітництва з передачею частини ресурсів які використовуються зазвичай, якщо один суб'єкт співробітництва може надати послугу, але не має на це права та / або необхідних ресурсів і навпаки, «інший суб'єкт не має можливості надавати такої послуги, проте в нього наявні ресурси, які він може передати та правом на її надання, яке може передати іншому суб'єкту (опорні школи, які надають середню освіту дітям в громадах, де відсутні школи; комунальні послуги – водопостачання, переробка сміття)» [10].

Форма співпраці в форматі реалізації спільних програм та проектів передбачає зокрема накопичення ресурсів тих суб'єктів взаємодії, що залучені до створення самого проекту.

Колективне фінансування (утримання) об'єктів інфраструктури – це формат співпраці, що містить у собі наявність одного з учасників взаємодії певної інфраструктури (комунальна власність), в наданні послуг якого мають зацікавленість інші територіальні громади та мають можливість спільного утримання (фінансування).

В ситуаціях, коли взаємодія суб'єктів немає конкретної установи (підприємства) в якому є нагальна потреба та економічна доцільність його створення для територіальних громад, залучається такий формат взаємодії як створення спільних комунальних установ (підприємств).

Взаємодія у «формі створення суб'єктами співробітництва спільного органу управління для спільної реалізації визначених законом повноважень може бути організовано для утворення окремого підрозділу чи у складі виконкому відповідної ради, наприклад, для бухгалтерського та / чи юридичного супроводу функціонування декількох органів місцевого самоврядування» [8].

Домінуючими перевагами взаємодії між територіальними громадами є покращення ефективності та результативності роботи за рахунок об'єднання ресурсів; розширення «ринку» споживачів, в результаті чого досягається зменшення витрат; обмін досвідом; висока імовірність залучення інвестицій;

участь у проектах публічно приватного партнерства; реорганізація адміністративних послуг; підтримка зі сторони держави тощо [2].

Спільна співпраця сприяє вирішенню низки проблем громад та реалізації різних інноваційних проектів що забезпечується шляхом підвищення прозорості діяльності органів місцевого самоврядування, поліпшення умов життєдіяльності місцевого населення, динамічний соціальний, економічний, екологічний та інституційний розвиток громад та країни в цілому [1].

У практичній площині реалізація процесу співробітництва активно підтримується іноземними партнерами. Так у 2023 року за сприяння Програми USAID «РАДА: наступне покоління» та Westminster Foundation for Democracy було здійснено дослідження практики реалізації та ефективності нормативних актів з питань співробітництва територіальних громад [1]. Метою дослідницьких розвідок був аналіз ефективності практичного втілення Закону України «Про співробітництво територіальних громад» в умовах реформування місцевого самоврядування, змін та невизначеності, які спричинені запровадженням режимом воєнного стану, зокрема ефективності використання зафіксованих Законом форм такого співробітництва.

Проведене дослідження дало змогу отримати наступні висновки:

- 78,3 % учасників опитування відмітили, що в межах їх територіальних громад реалізується співробітництво з іншими громадами;

- 49,4% учасників опитування найбільш результативною формою співробітництва зазначили реалізацію спільних програм та проектів;

- 68,7% учасників опитування до найдієвішій форм та напрямів співробітництва віднесли співробітництво у напрямках охорони здоров'я, житлово-комунального господарства, економіки;

- 46% учасників проекту зазначили, що воєнний стан завдав негативного впливу на процеси співпраці та співробітництва територіальних громад;

- учасники опитування наголосили на потребі посилення фінансово-економічного стимулювання формату співробітництва територіальних громад, поширення кращих практик співробітництва серед усіх громад.

Проведене дослідження засвідчило згуртованість органів місцевого самоврядування та зміцнення їх взаємодії, особливо у частині реалізації гуманітарних місій, підтримки внутрішньо переміщених осіб та втілення соціальних проєктів, важливість та актуальність питань безпекового характеру стосовно інформаційної та внутрішньої безпеки.

Погоджуємось із думкою О. Ігнат про те що інноваційними інструментами співробітництва територіальних громад в умовах воєнного стану в Україні, можемо вважати кластеризацію і запровадження «спільнот співпраці».

Авторитетна організація The US Food and Drug Administration (FDA) визначає «спільноти співпраці» (Collaborative Communities) – як безперервні «форуми», для представників державного громадського та приватного секторів які активно взаємодіють для втілення спільних цілей та результатів, розв’язання спільних проблем й застосування колективних досвіду та напрацювань [4].

Виновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

Отже актуальними питаннями щодо налагодження та підвищення ефективності в сфері взаємодії та співробітництва в реаліях сьогодення є такі:

1. З метою забезпечення функціонування громади в умовах воєнного стану та прискорення відновлення територіальних громад варто, в першу чергу, розглянути різні варіанти форм співробітництва за наступними напрямками:

- бюджет і фінанси (передача субвенції від ТГ, що має перевиконання бюджету до ТГ, у яких є проблеми, спричинені військовими діями);
- соціальний захист населення (передача продуктів харчування, медикаментів, засобів гігієни та інших необхідних речей; створення спільних центрів соціального обслуговування, зокрема для реабілітації людей з інвалідністю);
- житлово-комунальне господарство (передача ТГ, які потерпіли від бойових дій, будівельних матеріалів, комунальної техніки та інших ресурсів, у тому числі позичково; забезпечення стабільного та якісного водопостачання);
- інфраструктура (налагодження між громадами транспортного сполучення; спільне обслуговування та ремонт внутрішньо обласних і місцевих доріг, зокрема

шляхом створення спільного підприємства; облаштування зарядних станцій для електроавтомобілів тощо);

- в інших сферах соціально-економічного і культурного розвитку, освіти, охорони здоров'я, охорони довкілля, безпеки тощо.

Вибір конкретних напрямів і форм співробітництва безпосередньо залежить від рішень органів самоврядування громад.

2. Для організації співробітництва і його ефективного втілення необхідно, щоб в кожній територіальній громаді були створені наступні умови :

- забезпечення кадрами — найскладніше питання у зв'язку з дефіцитом фахівців з досвідом проєктної та аналітичної роботи, проте необхідно за напрямом діяльності органів місцевого самоврядування «співробітництво територіальних громад» закріпити одну-дві посадові особи, відповідальні за цей інструмент спроможності громади;

- поінформованість суб'єктів прийняття публічно-управлінських рішень в територіальній громаді (депутатів, голів) про нормативну, інституційну, технічну, організаційну можливості укладання договорів про співробітництво з іншими громадами та актуальність і переваги такого механізму;

- розуміння посадовими особами місцевого самоврядування процедури укладання договорів про співробітництво територіальних громад, особливо за формами: спільного фінансування (утримання); утворення спільних комунальних підприємств, спільних органів управління;

- наявність мінімально достатніх фінансових, матеріальних та інфраструктурних ресурсів для започаткування співробітництва, а найважливіше — наявність консолідації між керівництвом громад та депутатським корпусом відповідних рад — потенційних партнерів.

3. Важливою передумовою співробітництва є створення відповідних узгоджених механізмів взаємодії, які максимально сприятимуть його започаткуванню та здійсненню. На нашу думку, такий механізм взаємодії між суб'єктами співробітництва має складатися з двох основних блоків: інформаційно-комунікаційного та координаційного.

Завданням інформаційно-комунікаційного блоку є виявлення проблем розвитку територіальної громади та оцінка потенціалу міжмуніципального співробітництва для їх вирішення через використання наступних інструментів:

- проведення інформаційно-аналітичної роботи зі збирання, опрацювання даних та наукових досліджень з виявлення проблем і потенціалу територіальних громад, визначення пріоритетів і можливостей розвитку (розробка концептуальних, прогностичних, планових документів);

- інформування мешканців територіальної громади щодо проблем і прогнозів розвитку громад; про ресурсний потенціал і перебіг реформи децентралізації; особливості, переваги та вигоди механізму співробітництва територіальних громад; дії органів влади щодо покращення надання публічних і адміністративних послуг тощо;

- упровадження інструментів демократії участі для виявлення актуальних для громад проблем: громадських слухань, місцевих референдумів, бюджетів участі (слід наголосити, що демократія участі може виступити в ролі певного компенсатора відсутності органів самоврядування в громадах і регіонах, де діють військово-цивільні адміністрації, що є важливим для реалізації політики згуртованості);

- організація міжмуніципальних / міжтериторіальних ситуаційно-аналітичних центрів для оперативного реагування на ризики і надзвичайні ситуації та забезпечення взаємодії відповідних служб.

Література

1.Велічко К. Співробітництво громад як ефективний інструмент розвитку територій. *Актуальні проблеми вітчизняної економіки, підприємництва та управління на сучасному етапі (частина 2)*: мат. доп. IV Міжнар. наук.-практ. конф. студ. та молодих вчен. м. Тернопіль, 7 лист. 2019. Тернопіль, ТНЕУ, 2019. С. 60-62.

2. Міжмуніципальне співробітництво. навчальний посібник. / В. Вакуленко та ін. Київ : Фенікс, 2012. 391 с.

3.Розвиток різних форм муніципальних партнерств: ММС В. Козіна,

консультантка Програми Ради Європи «Посилення доброго демократичного врядування і стійкості в Україні». URL: <https://rm.coe.int/1-rozvytok-riznykh-form-munitsypalnykh-partnerstv/1680acff8b> (дата звернення: 28.05.2024).

4.Ігнат О. Співробітництво територіальних громад у сфері охорони здоров'я: виклики та інноваційні інструменти в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення в Україні. *Публічне управління та місцеве самоврядування*. 2023. №2. С.19-26.

5. Журавель Т. В., Записний Д. Ю., Чухвицький Р. П. Міжмуніципальне співробітництво: збірник нормативно-правових та інформаційно-аналітичних документів; уклад.: Київ, 2015. С. 154.

6.Про співробітництво територіальних громад: Закон України від 17.06.2014 р. № 1508-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 34 ст.1167. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18> (дата звернення: 01.06.2024).

7.Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР Дата оновлення: 18.05.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#top> (дата звернення: 25.05.2024).

8.Співробітництво територіальних громад (міжмуніципальне співробітництво – ММС): навчально-практичний посібник / за ред. В.В. Толкованова Т.В. Журавля. Київ, Фенікс, 2016. 154 с.

References

1. Velichko, K. (2019), “Community cooperation as an effective tool for territorial development”, *Aktualni problemy vitchyznianoï ekonomiky, pidpriemnytstva ta upravlinnia na suchasnomu etapi (chastyna 2)* [Actual problems of the domestic economy, entrepreneurship and management at the current stage (part 2) IV International science and practice conf. study and young scientists], Ternopil, Ukraine, pp. 60-62.

2. Vakulenko, V. Ignatenko, O. Borshch, H. Kurt, O. Tedik, F. and Zhuravel T. (2012), *Mizhmunitsypalne spivrobitnytstvo: navchalnyi posibnyk* [Intermunicipal cooperation: study guide], Phoenix, Kyiv, Ukraine.

3. Council of Europe programs (2023), “Strengthening good democratic governance and stability in Ukraine. Development of various forms of municipal partnerships”, available at: <https://rm.coe.int/1-rozvytok-riznykh-form-munitsypalnykh-partnerstv/1680acff8b> (Accessed 28 May 2024).

4. Ignat O. (2023), “Cooperation of territorial communities in the field of health care: challenges and innovative tools in the conditions of martial law and post-war recovery in Ukraine”, *Publichne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia*, vol. 2. pp. 19-26.

5. Zhuravel, T.V. Zapisnyi, D.Yu. and Chukhvytskyi, R.P. (2015), *Mizhmunitsypalne spivrobitnytstvo: zbirnyk normatyvno-pravovykh ta informatsiino-analitychnykh dokumentiv* [Intermunicipal cooperation: a collection of normative and legal and informational and analytical documents], Kyiv, Ukraine.

6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2014), The Law of Ukraine “About the cooperation of territorial communities”, available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18> (Accessed 01 June 2024).

7. The Verkhovna Rada of Ukraine (1997), The Law of Ukraine “About local self-government in Ukraine”, available at <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#top> (Accessed 25 May 2024).

8. Tolkovanov, V.V. and Zhuravel, T.V. (2016), *Spivrobitnytstvo terytorialnykh hromad (mizhmunitsypalne spivrobitnytstvo – MMS): navchalno-praktychnyi posibnyk* [Cooperation of territorial communities (intermunicipal cooperation - MMC): educational and practical guide], Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 06.06.2024 р.